

Fóti Péter: A tanulás tantervközpontú és gyerekközpontú felfogása

április 21, 2013

A tanulás az iskolával kapcsolatban leggyakrabban használt fogalom. A gyerekeket az iskola jó tanuló vagy rossz tanuló címkével látja el, és azt sugallja, hogy ez a tulajdonsága a tanulónak a tanulótól függ. Most részletesebben amellett szeretnék érvelni, hogy a rossz tanulókat részben az iskola saját maga produkálja, amikor osztályozza, értékeli őket, amikor versenyre biztatja őket és nem kooperációra, amikor a tantervet és nem a gyereket akarja tanítani.

Korábban azt gondoltam, hogy a tanulás egyfajta gyűjtögető tevékenység, ahol az ember tényeket, gondolatokat gyűjt. Ma már tapasztalataim hatására egészen máshogyan látom a dolgot: ma a tanulás nekem valamiféle növekedést jelent, azt, ahogyan az ember az őt körülvevő világban mozog, és egyre jobban birtokba veszi azt.

A tanulás maga az élet. Az újszülött az élet első pillanatától fogva tanul. Az iskolába nem azért megy, hogy megtanuljon tanulni, hiszen azt élete első pillanatától fogva teszi. A tanulás sokkal szélesebb fogalom annál, mint amit az iskola jelent. A tanulás ebben a széles felfogásban az egész életen át folyik, a tanulás folyamat, növekedés, tapasztalatszerzés és a tapasztalatok feldolgozása. A tanulás eredménye nem pusztán szavakban vannak rögzítve, hanem érzésekben, gondolati modellekben is. Az iskola, mint erre még később kitérek, nagyon gyakran megpróbálja a gyereket arra készíteni, hogy valami más módon tanuljon, mint ahogyan azt korábban tette. Ez sokszor ahhoz vezet, hogy a gyerek eredeti jó tanulási módszerét feladni kényszerül, és helyette az iskolában

szokásos felszínes tanulási módra szokik át. Mielőtt ezt részletezném, térjünk vissza az iskola előtti korba.

A kisgyerekeknek a világ titokzatos, talán egy kicsit veszedelmekkel teli, de mindenképpen érdekes és vonzó: minden érzékszervükkel fel akarják fedezni. (Ezt a felfedező kedvet csak azzal lehet lelohasztani, ha a gyerekebe félelmet táplálunk. De erről is majd később.) A kisgyerekek nagy kitartással indulnak neki a világ felfedezésének. Ez biztosítja nekik a sikert. Nem rettennek meg az akadályoktól, nem vesztik el türelmüket, ha hibáznak. A felnőttek feladata az lenne, hogy igyekezzenek a gyereket támogatni, hogy ez a kitartás megmaradjon. A felnőttek természetesen többet ismernek a világból, mint a gyerekek. A gyerekek csak akkor fedezhetik fel a világot, ha bíznak a felnőttekben, abban, amit nekik mondanak, és abban, hogy megvédik őket a rájuk leselkedő veszélyektől.

Amit tudásnak nevezünk, az nem csupán szavakban, hanem hangokban, szagokban, emlékek formájában áll rendelkezésre. Ezek a dolgok egymással össze is kapcsolódnak. Ez a tudás az élet különböző szféráiról szól: az ember belső világáról és a külsőről. A világról, amit ismerünk, más embereknek is el tudunk mondani valamit, leginkább szavakban, de a teljes élményt nem áll módunkban átadni.

Ha a tanulás alatt egyfajta növekedést értek, akkor ez azt jelenti, hogy egyre több dolgot foghatok fel a világból. Ha erre kedvem van, ha érdekel valami, akkor elindulok abba az irányba, és megpróbálom ismereteimet tágítani. A megismerésbe beletartozhatnak szavak, élmények, a tapasztalatok sokféle formájában. Ebben a tapasztalatszerzésben szerepet játszanak a gyerekek és az övelük kapcsolatba kerülő felnőttek is.

Az egyik legfontosabb ilyen tanulási folyamat a nyelv megtanulása. Ennek érdemes a részleteibe is belemenni, mert meg tudja világítani azt, amit a tanulásról később még pontosabban mondani szeretnék. Ez a tanulási folyamat sokkal

komplexebb, mint a később olyan nehéznek titulált olvasás megtanulása.

A sírás az első nyelv. Nem szavakból áll, mégis kifejez valamit, amit aztán a nyelv majd jobban fog tudni: valamit kifejez, és képes arra, hogy megváltoztassa a világot.

A sírást arckifejezések, gesztusok kísérik, a sírás hangjai kifejeznek valami belső állapotot. A közlés nem tökéletes. A környezetnek próbálkoznia kell a sírás megértésével. Komolyan kell vennünk őt. Már a sírás során van tanulás, van visszacsatolás. A hangokkal való játék is a nyelv megtanulásának fontos állomása. Miközben a játékszereit tapogatja, magából hangokat ad ki, amit szerencsére még senki nem korigál vagy javít. Újabb és újabb hangok jelennek így meg. Ezért (szerencsére) senki nem dicséri meg, és így ez a játék teljesen szabadon folytatódik. Senki nem tanítja még, hanem az élet veszi körül, senki nem kíván neki modellként funkcionálni, vagy őt tanítani. A gyerek azonban mindent megfigyel, minden szót, minden gesztust. Nem gyakorol a szó későbbi értelmében. Hanem újabb és újabb szavaival egyre inkább képes lesz részt venni a közös életben. Megtörténik a csoda: hangokat összekapcsol az élet dolgaival. A nyelvet úgy tanulja, hogy beszél. Nem készül rá, nem gyakorol, hogy tudjon valamit, hanem teszi, és közben egyre előbbre jut. Ennek a tanulásnak a mintájára kellene az iskolát is átalakítani, mert ez a fajta tanulás az igazi.

Már az eddigiekből is kiderült, hogy a tanulás kérdése nagyban összekapcsolódik azzal, hogy a gyereket körülvevő felnőttek hogyan viszonyulnak a gyerekekhez. Jó esetben valódi veszélyektől védik, de nem igyekeznek felfedezőkedvét elvenni. Itt kimondom egészen nyíltan, hogy szerintem a tanulási motiváció minden gyerekkel vele születik, azaz nem állja meg a helyét az elmélet, amely szerint az egyik gyerek jó tanulónak születik, a másik pedig rossznak,. A tanulási képességeket a társadalmi környezet, a gyereket körülvevő emberek rombolhatják le. Egy másik kérdés az, hogy az iskola egészen

más tanulási módszereit a gyerekek más-más eredménnyel teszik magukévá. Sajnos az ún. iskolai jó tanuló nem biztos, hogy valóban az, hiszen nagyon gyakran csak arról van szó, hogy tovább képes agyában megtartani, és jobban tudja visszaadni a tananyagot, mint a társa. Az iskola sok vonatkozásban maga állítja elő a rossz tanulót, vagy legalábbis rátesz egy lapáttal arra, hogy valakiből rossz tanuló legyen.

A csak valós veszélyektől megvédett gyerek, akit egyébként értelmetlenül nem korlátoznak a világ felfedezésében biztonságban érzi magát és nyomul előre. Az úton követ el hibákat, de ezekből tud tanulni. Nem rögtön, nem azonnal, de tud. Elkeseredik ugyan, ha valami nem úgy van, ahogyan elgondolta, de újra megpróbálja, és addig kísérletezik, míg nem jut eredményre. A világot az ilyen gyerek barátságos helynek látja. A világot olyan helynek érzi, aminek ő maga része.

A másik gyerek, akinek nem jut ilyen szerencsés sors, és veszélyekkel riogatják, ahol nincsenek, és akit eltántorítanak a felfedezéstől, másfajta attitűddel áll a világhoz: Nem gondolja, hogy a világ hozzá tartozik. A világot egy nem barátságos helynek látja. Míg biztonságban élő gyerek nem gondol a maga biztonságára, addig a biztonság hiányában ennek a gyerekeknek a legfontosabb törekvése lesz a biztonság megszerzése.

Mindez azzal van összefüggésben, hogy a tanulás egy az érzelmekkel erősen összefüggő folyamat. Az érzelmek egy nagyon fontos csoportja azzal van összefüggésben, hogy hogyan érezzük magunkat a világban, hogyan látjuk magunkat. Ez a kép természetesen nem állandó, hanem szituációktól függően változik. Sajnos azonban a kép meg is merevedhet, és a rossz helyzetekből nem egykönnyen találhat valaki kiutat. Még nehezebb a kiút, ha a környezet ahelyett, hogy megértené az összefüggést az önkép, a bizalom és a tanulási képesség között, megmerevíti azt, és a tanulót mozdíthatatlanul besorolja.

Aki magával ki van békülve, az a világot is kellemes helynek látja. Aki viszont magát rossznak, butának, ügyetlennek, szeretetre méltatlannak látja, az a világot is rossz helynek érzi. Akinek jó az önképe, az még kudarcok esetén is tud emlékezni arra, amikor a világot kellemes helynek tartotta. Akinek az önképe rossz, az egy rossz visszacsatolásba kerül: rosszul érzem magam – a világ rossz – én még rosszabbul érzem magam benne, és így tovább.

Aki a világot kellemes helynek tartja, nem feltétlenül tart mindent jónak. A világban rengeteg probléma van: szegénység, igazságtalanság, kegyetlenség, korrupció, a természeti környezet rombolása stb. Mindezzel együtt is lehet az ember optimista, ahogyan Gramsci fogalmazta: az értelem pesszimizmusával szembe lehet helyezni az akarat optimizmusát. Akinek az önképe pozitív, az tudja, még akkor is, ha nehézségei vannak, hogy az alagút végén van kijárat. Ha azonban valakinek az önképe sérült, ha sokszor kimerült, akkor még ha jól mennek is a dolgok, arra gondol, hogy az egész nem fog sokáig tartani.

Ugyanezek igazak a kisgyerekekre is. Azok a gyerekek, akik a sikertelenséghez szoktak hozzá, akkor sem érznek elég pozitív készletet, ha sikerük van. Akinek az önképe pozitív, az könnyebben mászik ki egy gödörből. Neki megvan az a legfontosabb, ami a kimászáshoz kell: emberek, akik támogatják. Akinek az önképe sérült, az általában nem talál maga körül támogató embereket.

A világ felfedezésének vágya így függ össze az érzelmekkel, a gyereket körülvevő felnőttek attitűdjével. Akit támogatnak, az fel akar fedezni, aki felfedez, annak sikerei lehetnek, ami segít pozitív önképet kialakítani. Akit nem támogatnak, az egy dologgal foglalkozik: a biztonság keresésével, és felhagy a világ felfedezésével, nem is érzi magát a világ részének, a világot magát is rossznak érzi. A világtól visszahúzódik, mert a világban csak veszélyeket lát, ott csak vereségek, megaláztatások várhatják. Megpróbálja rossz élményeit

elfelejteni. Ez az oka későbbi feledékenységének.

Aki nem fél a világtól, az szeretne többre képes lenni, többet tudni, több mindenhez érteni. Igyekszik ismereteit a körülvevő világról tágítani. Kérdései vannak, és válaszokat akar kapni. Még ha ezek a válaszok nem azok, amikre gondolt, képes ezekkel mégis tovább dolgozni. Minden tapasztalatot be tud építeni. Minél többet próbálkozik, annál többet tanul, függetlenül az egyes kísérletek eredményétől. Ezért tanulnak a biztonságban élő gyerekek olyan jól.

A félelmekkel élő gyerek nem törődik azzal, hogy a világról alkotott képe vajon mennyire helyes. Amit ő keres, az a biztonság. Szeretne egy modellt, amely egyszerű és változatlan. Mindent, ami nem passzol ebbe a képbe, azt elutasít. Csakhogy ezek a modellek nem teljesítik azt a funkciót, amit a biztonságban élő gyerek modellje tud: nem adnak jó előrejelzést arról, hogy mi történhet. A félelmekkel élő gyerek hiába menekül egy álomvilágba, mert a valóság újra és újra felébreszti. Ezek az ébredések sem segítenek neki.

Sok felnőtt embernél látjuk, hogy igyekeznek megelőzni a csalódásokat: ha félnek, hogy leesnének az ágyról, akkor inkább a földre fekszenek. Ha félnek, hogy pénzt vesztenek, akkor inkább nem is fogadnak. Aki nem kockáztat semmit, az nem is veszíthet. Akinek magáról az a képe, hogy mindenképpen veszíteni fog, az nem is próbál meg semmit. Azokat az embereket, akik neki segíteni akarnak, olyannak látja, mint akik csak kihasználni akarják őt, és ezért ellenáll nekik is. Ilyen emberek szülték azt az elképzelést, hogy az ember – kivétel nélkül – rossz, gonosz. Ez tükröződik vissza az eredendő bűn tanában. Mindezek a dolgok a gyerekkorban gyökereznek.

A tanulás, mint láttuk, nem más, mint a világba való belenövés. Ennek a folyamatnak van egy kiindulópontja, és onnan terjed tovább. A tanulás folyamata nem indítható el akárhonnan. A lépéseknek folyamatosaknak kell lenniük, és a

megtanult dolgoknak a tapasztalatokban igazolást kell kapniuk. Ha ezt elfelejtjük, akkor nem fogunk előre jutni. Ez pedig az iskolában sokszor előfordul, ahol a kiindulópontot nem veszik figyelembe, és elméleteket akarnak az egyik agyból a másikba átplántálni. Ebben az esetben, a tanuló nem tud mást tenni, mint megpróbálja a másikat megtévesztetni, és meggyőzni arról, hogy követi őt.

Az iskolai rossz tanuló nem azért rossz tanuló, mert nem tud tanulni, mert valami baj van a fejével, hanem azért mert valami baj van az önképével. Ezt az önképet rongálja a feleltetés, a címkézés, a gyerekek teljesítménycsoportokba való sorolása. Ezek a módszerek nem összeegyeztethetőek a tanulással, amelynek legfontosabb előfeltétele a biztonságos környezet, ahhoz hasonló, amely az élet legelején körülvette a gyerekeket, ahol nincs értékelés, vizsgáztatás, hibáztatás. Ezeknek a feltételeknek a teljesülése esetén a tanulási folyamat magától megy, és nincs szükség külső ösztönzésre.

Sajnos nagyon sok felnőtt hiszi azt, hogy neki kell a gyerekekben a tanulási folyamatokat elindítani, mert a gyerek csak akkor tanul, ha a felnőttek ezt elindítják. Sok tanár és szülő lesz mérges, ha megtudja, hogy gyereke a maga kíváncsiságától hajtva is tanul. Szeretnék úgy képzelni, hogy minden, amit a gyerek csinál, tanul, az ő – tehát a felnőtt – kezdeményezésére jön létre. Ekkor éreznék úgy, hogy van értelme az életüknek. Ugyan nekik maguknak nem sikerült magukból valamit kihozni, de a gyerekből igen (még akkor is, ha ezt te nem akarod)

Ilyen gondolatok azok, amelyek oda vezetnek, hogy a felnőtt generáció egy jó része elutasítja a fiatalabbak igényeit az önállóságra, arra, hogy életüket és tanulmányaikat a maguk kezébe vegyék, és ezért érzik magukat fenyegetve, ha azok, akiket maguk akarnak formálni, ebből nem kérnek.

Ha az otthon még biztosítja is a tanulás feltételeit, amennyiben biztonságot és szabadságot ad a felfedezésekhez,

sajnos az iskola sok esetben képes átalakítani a tanulót, lerombolni annak kíváncsiságát és biztonságérzetét. Ez a folyamat azonban az iskola tanáraiban nem tudatos. Ők csak teszik a dolgukat, és még hirdetik is, hogy a gyerek érdekét tartják szem előtt. Az iskola azonban a maga rendszerével azt közvetíti a gyerekek többsége felé, hogy azok nem elég okosak, értéktelenek, és méltatlanok a bizalomra. Az iskola mintha azoknak készült volna, akik már otthonról sem hoznak biztonságot és szabadságot. Azokat pedig, akik ezt otthonról magukkal hozzák, azokat inkább az első csoportba igyekeznek belegyúrni.

Ezen a helyzeten minden tanár változtathat a maga eszközeivel. A szülőknek is megvan a maguk szerepe az iskola átalakításában: A cél világos kell legyen: minden tanulónak biztonságban kell éreznie magát az iskolában, és szabadságot kell kapnia, hogy tanulhasson, mint ahogyan ezt egészen kis korában tette. Az ember akkor tanul a legjobban, ha ő maga és nem mások határoznak arról, hogy mit akar megtanulni, és az időpontot, a tanulás módját is maga határozhatja meg. Ugyancsak a tanulónak kell tudni meghatározni, hogy kivel akar tanulni, milyen anyagokat akar használni, és milyen tapasztalatokra van szüksége. Ugyancsak neki kell módja legyen arra, hogy értékelje, meddig jutott, és mikor akarja abbahagyni, vagy tovább folytatni a tanulást. Ha ezek a feltételek teljesülnek, akkor újra érezhetjük a tanulásban a világ teljességét, saját szabadságunkat, saját hatalmunkat és hozzáértésünket.

A tanár számára ez azt jelenti, hogy a tanulónak kell a középpontba kerülnie, nem a tananyagnak. A tananyag csak valamilyen orientáció lehet, de nem lehet semmiképpen ok arra, hogy annak nevében a tanár valami olyasmire kényszerítse a tanulót, amihez annak nincsen kedve. A gyerek igényei adják a tanulás kiindulópontját. A tanterv, annak bármilyen formában kötelezővé tétele hiba. Abban a pillanatban, ha a tanár nem a tanulók igényeiből indul ki, hanem valami absztrakt

követelményből, akkor természetesen eltűnik a tanulókból az érdeklődés, még akkor is, ha fizikailag ott vannak a teremben. A tanárnak ezért a mai kultúrában, amelyben a tananyagnak a tanuló igényei elé helyezése általános, végeredményben egy nagyon nehéz döntést kell hoznia, és ha a gyerek, gyerekek igényeit helyezi előtérbe, akkor számolnia kell, hogy a tantervcentrikus iskolai kultúra kiveti őt magából.

A tanárok szerepének a rendőr szerepe helyett az idegenvezető szerepét kellene betöltenie. Ugyanennek a változásnak kellene bekövetkeznie a tanárképzésben is.

Kapcsolódó oldalak:

- Fóti Péter: Miért nem tehetnek fel kérdéseket a gyerekek az iskolában?
- Fóti Péter: Az unortodox tanár
- Fóti Péter: Gyerekek és papagájok
- Fóti Péter-MiskolcZY Zsuzsa: Részvételi demokrácia és az iskola
- Tanulói Jogok Nyilatkozata